

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 19 4 ● 2020

Kruipwilg

● Blauwe knoop.

Na herinrichting van Zanderij Cruysbergen bij Bussum hebben zich diverse schrale vegetaties ontwikkeld op de arme, maar kwelrijke bodem. Vooral de kruipwilgvegetaties zijn heel stabiel en soortenrijk.

Mozaïek

De voormalige zanderij Cruysbergen ligt op de overgang van de Gooise stuwwal naar de lagere meentgronden. Deze uitgestrekte graslanden werden in vroeger tijden door de boeren ('erfgooiers') gemeenschappelijk gebruikt. Aan het begin van de vorige eeuw was de vegetatie door onder andere extensieve beweiding en een grote hoeveelheid kwelwater uitzonderlijk soortenrijk, weten we dankzij een kleurrijke beschrijving van Eli Heimans (zie kader). Een eeuw later was er door ruilverkaveling, grootschalige woningbouw en sterke afname van de kwelstroom weinig meer van die rijke natuur over.

Van 2005 tot en met 2008 is Cruysbergen, gelegen tussen de bebouwing van de Hilversumse Meent en

Bussum, door het Goois Natuurreservaat grootschalig afgegraven en opnieuw ingericht. Een voormalige rozenkwekerij en weinig interessant weiland maakten plaats voor nieuwe natuur. De deels nog aanwezige zanderijsloten en de nog altijd aanwezige kwel vanuit de hogere Gooise zandgronden zorgen voor een vochtige, soms zelf het hele jaar door natte bodem. Al snel ontwikkelde zich hier uit de pioniervegetaties een mozaïek van vegetaties variërend van vochtige heide, heischraal grasland, ondiepe vennen en schrale kruipwilgvegetaties. Kenmerkend voor de pioniervegetatie is de grote aanwezigheid van vlottende bies (*Isolepis fluitans*), pilvaren (*Pilularia globulifera*), borstelbies (*I. setacea*), waterpostelein (*Lythrum portula*) en geelgroene zegge (*Carex demissa*). De

vegetaties in Cruysbergen

● Moeraswespenorchis.

vochtige heide kenmerkt zich met soorten als klokjesgentiaan (*Gentiana pneumonanthe*), zonnedauw (*Drosera* spp.) en moeraswolfsklauw (*Lycopodiella inundata*) en het heischrale grasland met heidekartelblad (*Pedicularis sylvatica*), dat in sommige jaren werkelijk massaal voorkomt. Bruine en witte snavelbies (*Rhynchospora fusca* en *R. alba*) omzomen de ondiepe vennen. De nieuwe natuur is dus in velerlei vormen gearriveerd! Alhoewel op sommige plaatsen gewerkt is met maaisel uit nabijgelegen terreinen, vestigden veel soorten zich spontaan. Het gebied wordt begraasd en vaak wordt er ook gemaaid om de opslag van zwarte els (*Alnus glutinosa*) tegen te gaan. Dit heeft soms verrassende effecten. Het is vrijwel zeker dat de enorme toename van heidekartelblad deels aan de begrazing te danken is. Aan de andere kant kunnen koningsvarens (*Osmunda regalis*) zich alleen aan de slootranden ontwikkelen tot grotere planten.

Rode Lijstsoorten

De bijzondere kruipwilgvegetaties treffen we op verschillende plaatsen in Cruysbergen aan. Kruipwilg (*Salix repens*) houdt van een vochtige omgeving. In de open pioniersituaties had kruipwilg dus veel kans om zich goed te ontwikkelen. Bovendien groeit deze soort op verschillende bodems (van zwak zuur tot kalkrijk). Hoe is het ruim tien jaar na de eerste vestigingen? In een wat droger deel aan de westkant van het terrein bevindt zich een natte laagte, waar kruipwilg het hart vormt van een nog altijd vrij open pioniervegetatie. De vegetatie bedekt niet meer dan 60% van de bodem en er is ook maar weinig mos te vinden (tot 20% bedekking). Naast kruipwilg zijn drie zeggesoorten ruim vertegenwoordigd: de geelgroene zegge (een echte pionier), zeer veel blauwe zegge (*C. panicea*) met zijn typische opgeblazen vruchtjes en de zeegroene zegge (*C. flacca*). Dit is een soort die we in veel planten-

● Kaart onderzoeksgebied

Langs de Hilversumsche Meent

In 1905 schreef Eli Heimans over het besproken gebied: "Verder op naar den kant van Walden achter de renbaan wordt de Meent bloemrijker, daar geurt de thym, daar staat de heide, nu in vollen bloei, op sommige plaatsen geel van de zachte brem, op andere wit en rose van 't duivels-naaigaren dat er op woekert en in de halfdroge sloot vervangt hier zonnedauw en moerasviooltje, de calla's, de zeldzame slangenwortel en de gage. Die komen er niet voor in enkele exemplaren, zooals de beide laatst genoemde, ze kleuren er den bodem, van de diepte aan den rand kijken nu de blauwe klokjes, gentianen, thym en dopheide uit, en tusschen dubbelloof, de blauwe godsgenade steken talrijke vreemde oranje aren omhoog, de mooie vruchten van beenbreek, *Narthecium ossifraga*, die verleden week aan zijn top nog enkele gele leliebloempjes droeg, heel mooi met oranje helmknoppen..."

Bron: De Levende Natuur 10(7)1905: 129-131.

● Vleeskleurige orchis.

● Gele bieslelie.

gemeenschappen kunnen tegenkomen, maar altijd in gradiëntrijke en soortenrijke vegetaties. We vinden er dan ook acht Rode Lijstsoorten: kleine zonnedaauw (*Drosera intermedia*), moeraswolfsklauw, klokjesgentiaan, moeraskartelblad (*Pedicularis palustris*), stijve ogentroost (*Euphrasia stricta*),

Het is vrijwel zeker dat de enorme toename van heidekartelblad deels aan de begrazing te danken is.

kleine ratelaar (*Rhinanthus minor*) en behoorlijke aantallen moeraswespenorchis (*Epipactis palustris*). Een recente vestiging (2019) is de blauwe knoop (*Succisa pratensis*). In 2019 troffen we ook een andere nieuwkomer aan die het heel goed doet: de gele bieslelie (*Sisyrinchium californicum*). Of we met deze exoot blij moeten zijn is maar de vraag. De gele bieslelie neemt namelijk gemakkelijk grote oppervlakten in en veroorzaakt verdichting van de vegetatie. We koesteren juist de openheid van de vegetatie, die ruimte biedt voor nieuwe vestigingen van soorten die hier van nature voorkomen.

Nog schraler

Iets zuidelijker ligt een nog fraaier ontwikkelde vegetatie met kruipwilg. Op ronde zonnedaauw (*Drosera rotundifolia*) na ontbreken hier de heidesoorten, zelfs de in Cruysbergen alomtegenwoordige moeraswolfsklauw. Naast de eerder besproken zegges zien we toch wat andere soorten. Het is hier vochtig, dankzij het micoreliëf soms natter, maar ook schraler. Dit heeft ervoor gezorgd dat zich een aantal meer kieskeurige soorten kon vestigen. Allereerst noemen we geelhartje (*Linum catharticum*), een zeer zeldzame Rode Lijstsoort. Victor Westhoff heeft de specifieke voorwaarden waarbij deze soort zich kan vestigen heel mooi omschreven: “De gemeenschappelijke oecologische factor van de zeven milieutypen (o.a. duinvallen, trilvenen, kalkgraslanden, leemputten) waar geelhartje voorkomt is een lichte mate van bodemverdichting of, wat op hetzelfde neerkomt, een lage graad van instabiliteit in de microwaterhuishouding van de bodemoppervlakte.” (Westhoff *et al.*, 1973). Overigens is geelhartje

vroeger niet in de randzone van de Meent verzameld (Farjon & Van der Linden, 1996) hoewel het milieu in de overgang van hoog naar laag er dus wel geschikt voor leek. De grote aantallen en de vele kiemplanten laten zien dat de soort het hier echt naar zijn zin heeft.

Orchideeën

Extra aandacht verdienen de in dit perceel voorkomende orchideeën. De meest voorkomende en minst kieskeurige is de rietorchis (*Dactylorhiza praetermissa*) die er alle jaren rijk bloeit. Hier bevindt zich ook de rijkste groeiplaats van moeraswespenorchis. Op een

enkele plaats komt de vleeskleurige orchis (*D. incarnata*) voor. Deze is gebonden aan vochtige tot natte plaatsen met basenrijk grondwater en een matig voedselarme tot matig voedselrijke bodem. Omdat deze soort minder goed bestand is tegen uitdroging, is het een indicator voor de hier stabiele vochtigheidsgraad van de bodem. Ook hier een blik naar het verleden. In de eerste helft van de 20e eeuw was de soort echt niet zeldzaam in het Naardermeer en het randgebied van de Meent, waar ook Cruysbergen toe behoort. In 1970 waren de Meent-groeiplaatsen allemaal verdwenen en resteerde nog één kilometerhok in het Naardermeer. De recente vestiging in Cruysbergen is dus verheugend. De vegetatie in dit perceel ziet er gelukkig stabiel uit, wat hoop geeft voor de toekomst.

Tot slot

De vegetatie is het pionierstadium ontgroeid en laat stabiliteit zien. De vegetatie ontwikkelt zich op een natuurlijke manier en het aantal zeldzame soorten neemt zelfs toe. De waterhuishouding van het gebied zorgt er bovendien voor dat de hete en droge zomers die steeds vaker optreden, gelukkig niet al te veel invloed hebben. We blijven de ontwikkeling van de vegetaties de komende jaren volgen.

Arthur van der Heijden
aavanderheijden@hetnet.nl

Literatuur

- FARJON, A. & P. VAN DER LINDEN, 1996. Atlas van de Flora van het Gooi. Stichting Milieutijdschrift Gooi, Vechtstreek e.o., Hilversum.
- WESTHOFF, V., P.A. BAKKER, C.G. VAN LEEUWEN, E.E. VAN DER VOO & I.S. ZONNEVELD, 1973. Wilde planten. Flora en vegetatie in onze natuurgebieden, deel 3. Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, 's-Graveland.